

PRIVAT INDSATS I GRØNLANDSK ERHVERVSLIV

Af direktør, lic. merc. *Hans C. Christiansen*,
Den kongelige grønlandske Handel¹

I. *Den historiske baggrund.*

Udviklingen foregår ofte i besynderlige spring. 100 år kan gå, uden at der sker store og afgørende hændelser – og til gengæld kan en meget væsentlig udvikling ske på meget kortere tid. Noget sådan er netop hændt for Grønland to gange i nyere tid.

Igennem årtusinder ændredes livsform og erhvervsform i Grønland slet ikke eller dog kun lidt. Berøringen med de gamle nordboere var åbenbart kun flygtig, og den efterlod sig kun ringe varige spor i sagn og sange. Det første grønlandske handelskompagni, som oprettedes i København i 1636, åbnede kun en såre beskeden og kortvarig handelsforbindelse, om muligt endnu mere overfladisk for Grønland end kontakten med fremmede landes hvalfangere.

1721 blev derimod et afgørende år. Her begynder ikke blot missionen, men en langsom omlægning af livsform og sædvaner og en ændring af den samfundsmæssige og økonomiske tænkning, som ad en lang og besværlig vej førte frem til nyordningen af 1950, som vel kan betegnes som Grønlands andet store vendepunkt.

Kultur, religion, produktion og handel har igennem alle disse år været tæt knyttet sammen. Hans Egedes missionsgerning var fra starten kædet sammen med det lille bergenske handelskompagni, som han var med til at oprette, men dog måtte afvikle igen i 1726. Derefter overtog staten det økonomiske ansvar for både missionen og handelsvirksomheden, indtil 1734. Man gjorde sig hæderlige anstrengelser for at lade det private initiativ komme til, og det lykkedes i 1734, da købmanden Jacob Severin overtog handelsvirksomheden, om end det skete med et fast årligt tilskud fra staten. Fra 1749 til 1774 førtes denne virksomhed videre af Det almindelige Handelskompagni, som var blevet dannet i 1746 – først med gode resultater, men siden til trods for stadige statstilskud med vedvarende tab. Det førte så til, at staten i 1774 måtte indløse kompagniets aktier.

Dette er baggrunden for oprettelse af Den kongelige grønlandske Handel, som fra 1775 har haft monopol på al handel med Grønland, og lige siden da har KGH været så nært knyttet til andre former for dansk monopolhandel, som blev draget ind i bitter politisk strid, at det ikke kan forundre, at en god portion af den almene

¹ Denne artikel er afleveret til redaktionen den 31. oktober 1963.

uvilje mod monopolhandel er blevet hængende ved KGH, og at dette den dag i dag kan kaste sin skygge over os.

Allerede siden 1602 eksisterede den danske monopolhandel på Island, og Den kongelige færøske Handel var oprettet i 1709. I 1777 blev Færøhandelen forenet med Den islandske og Den finmarkske Handel, og fra 1. maj 1781 blev de alle forenet med Den kongelige grønlandske Handel under navnet Den kongelige grønlandske, islandske, finmarkske og færøske Handel. Alle andre organisationer fra monopolhandelens tid er afviklet og i dag forsvundet uden spor. Den islandske Handel ophævedes allerede i 1787 – omend der først i 1855 blev indrømmet islændingene ret til handel med alle nationer – og den finmarkske Handel ophævedes i 1788. Herefter førtes Den færøske og den grønlandske Handel efter kongelig resolution af 1790 videre under fælles ledelse. Allerede dengang var der meget konkrete planer fremme om også at frigive Færøhandelen, men det trak ud gennem mange år med den endelige beslutning. Det blev højtideligt vedtaget, at frigørelsen skulle finde sted i 1796, men gennemførelsen af denne beslutning måtte udsættes, fordi verdensmarkedets priser bragte hele det færøske samfunds økonomi på fallittens rand. Beslutningen blev annulleret, og ved kongelig resolution af 15.2. 1797 blev Den færøske Handels administration direkte overtaget af Direktionen for den grønlandske Handel. I 1856 ophævedes også den færøske monopolhandel. Alene Den kongelige grønlandske Handel førtes herefter videre – og indtil 1950 som monopolhandel.

Der er ingen grund til at skjule, at ønsket om at tjene penge til statskassen nok har spillet en vis rolle i Handelens første år. Under Handelen samledes jo hele aktiviteten, f.eks. også missionen og lægetjenesten, og alle udgifter skulle afholdes af samme kasse, så ønsket om at tjene penge havde sin naturlige baggrund. Det blev nu snart til det langt mere beskedne mål at få økonomien til at løbe rundt.

Ser man på økonomien gennem årene, så er billedet stærkt skiftende. Snart var der overskud, snart underskud. Som helhedsvurdering kan det siges, at det økonomisk er gået op og ned. Hver gang det gik dårligt, hvad enten det nu kan have skyldtes ledelsen eller konjunkturerne, er den politiske problemstilling åbenbart kommet ind i billedet. Så har man nedsat en kommission. I alle kommissioner, der har arbejdet i de sidste 100 år, herunder også allerede kommissionerne af 1853 og 1863, har dels handelsmonopolet og dels prispolitikken for både indhandling og udhandling spillet en afgørende rolle.

Grønlandskommissionen af 1835 blev nedsat med det udtrykkelige formål „at undersøge hvorvidt og under hvilke betingelser der gavnligen måtte kunne åbnes en meer eller mindre udstrakt frihandel på Grønland“. Men i dens betænkning af 1840 gik flertallet ind for bevarelse af statens handelsmonopol, hvis stilling nærmest blev befæstet, ved at indstillingen stadfæstedes ved kongelig resolution af 1844. Forin-

den havde man i 1830'erne ført en livlig offentlig diskussion om forhøjelse af både indhandlings- og udhandlingspriserne – helt på linie med vore dages debat. Det samme gentog sig i 1840'erne og førte da til nedsættelse af Grønlandskommissionen af 1851.

På samme måde som før i tiden må dels prispolitikken og dels resterne af det såkaldte monopol – og det er i dag kun den centrale salgsorganisation, mens udhandlingen jo forlængst er fri – også få en central plads i den betænkning, som vil blive afgivet af Grønlandsudvalget af 1960.

Bag de vedvarende politiske ønsker om større økonomisk frihed har selvfølgelig ikke blot ligget økonomiske, men også principielle overvejelser. Danmark var et af de første lande, der i praksis bekendte sig til den økonomiske liberalisme. Faktisk betød allerede toldloven af 1797 det afgørende skridt i denne retning. Det har nok kunnet harme en og anden liberal politiker, at man ikke også i Grønland kunne indføre en liberal erhvervspolitik. Givetvis har det ikke skortet på ærlige forsøg, men hindringen har været den enkle, at „den grønlandske befolkning lever som et af jordens randfolk i en af yderzonerne for den menneskelige eksistens“, hvor den uhammede konkurrence ofte må vige for hensyn til samfundet. Tilsvarende afvigelser fra idealer og principper kender vi i vore samfund fra krigs- og nødsituationer, men i Grønland har man, målt med vor alen, altid befundet sig i en permanent nødstilstand.

Dette må være forklaringen på, at den „planøkonomi“, som kom i højsædet hele verden over i mellemkrigstidens kriseår har været et permanent økonomisk system i Grønland fra kolonisationens første dage helt op til 1950 – og at den, alle smukke politiske programerklæringer og adskillige dygtige administratorers gode hensigter til trods, stadig ikke har kunnet afvikles helt.

Det er næsten rørende at se, hvordan man gang på gang har forsøgt at lede udviklingen det private initiativs vej, men dog af vanskelige forudsætninger – især besejlingsforholdene og det isolerede og fjerne samfunds store omkostninger og dets sårbarhed over for konjunktursvingninger – blev tvunget over i monopolhandelen. Ændrede tekniske forudsætninger og dernæst ikke blot moderlandets vilje men også dets evne til at betale, hvad de tekniske forbedringer koster, har først i vor tid givet grundlag for den politiske, administrative, tekniske og kommercielle udvikling, som politisk har været ønsket i generationer, og som vi i dag står midt i.

II. Nye perspektiver i teknikkens tidsalder.

Den økonomiske risiko har altid været usædvanlig stor i Grønland, men den er nok mindre i dag end tidligere, fordi vi står med andre og bedre forudsætninger end vore forgængere. Derfor er der først nu ved at komme fart i tingene.

Nu må man forstå dette ret. Grønlands beliggenhed kan vi jo ikke godt lave om på – ej heller de klimatiske forhold – men der er sket fremskridt på det tekniske

område og dermed på det økonomiske og politiske, som har draget Grønland frem i lyset.

Her skal blot mindes om udviklingen af navigations- og kommunikationsmidlerne – som i forbindelse med en helt ny skibsbygningsteknik for store dele af Grønland har gjort helårstrafik til en realitet. Hertil kommer byggeteknikkens udvikling – og i de seneste år flyvningen, som yderligere har forbedret kontakten, og som samtidig sikrer hurtig hjælp til både mennesker og maskiner. Endelig spiller for produktionsens vedkommende ikke mindst udviklingen af fryseteknikken en betydelig rolle. Den er forudsætning for en ny, vigtig og åbenbart også på længere sigt konkurrencedygtig produktionsgren.

200 års udvikling bekræfter jo én ting: man kan tale nok så skønt og overbevisende om udbygning af den private sektor i Grønlands erhvervsliv. Al den tale fører ingen ting til, hvis ikke det er muligt at tjene penge på de områder. Privat initiativ i den sædvanlige snævre forstand betyder nu engang initiativ med personlig vinding som drivfjeder – med penge og gevinst som drivkraft.

I vor del af verden har det jo vist sig at være et godt system – men først i vor tid er forudsætningerne skabt for, at det også kan begynde at virke i Grønland – på visse områder i al fald, og det er ganske enkelt de områder, hvor der med de i dag givne nye forudsætninger kan etableres rentabel drift. Dette er ikke spor nyt. Et enkelt erhvervsområde i Grønland – brydning af kryolitten – har altid været rentabelt, og derfor har det altid kunnet ligge på private hænder. Det eneste nye er, at vi takket være ændrede tekniske forudsætninger og takket være bevillingsmyndighedernes og andre politiske instansers vilje og evne til at træde hjælpende til og til trods for al tale om Den kongelige grønlandske Handels såkaldte underskud har udviklet vigtige erhvervsområder, som giver overskud, og som derfor – da beviset for rentabiliteten nu er ført – kan overdrages til private.

Dette er de ofte efterlyste nye særlige grunde, som danner grundlaget for den aktuelle situation, og hvis konsekvens selvfølgelig må blive, at staten – hvis man vil efterleve den alment accepterede politiske filosofi – må give afkald på overskudsvirkomheder og blive siddende tilbage med de dårlige virksomheder, som af sociale grunde ikke kan standses. Her toner således frem mulighederne for stigende stats-tilskud som følge af en politisk positiv målsætning – men man har jo lov til at håbe, at det kun er en overgang.

III. *Vokseværk og overgangsbesvær.*

Tekniske forudsætninger, økonomisk evne og politiske beslutninger er jo ikke altid nok til at vende udviklingen. Dette har vi også sporet i Grønland. Det nye skal have tid til at gro frem, og det kan møde mange vanskeligheder. Udviklingen ved-

rører jo mennesker, og de skal leve sig ind i nye tankegange, de skal uddannes og høste erfaringer. Alt dette er nu engang en langvarig proces – som ikke behøver at have noget at gøre med mental træghed, vanens magt eller manglende forståelse for tingenes sammenhæng og for beslutningernes konsekvens, skønt også det kan spille ind.

Således kan konkrete hindringer opstå, fordi det er svært at opgive vante forestillinger. En af de alvorligste hæmsko af denne art har i nyordningens første årti været den overleverede prispolitik. Det er en i Grønland stærkt udbredt opfattelse, at man ved politisk ligeret og ligebehandling bl. a. bør forstå, at der overalt for samme arbejde skal betales samme løn, eller at der overalt for samme vare betales samme pris, og at staten eller andre myndigheder bør sikre, at dette sker.

Disse forestillinger er selvfølgelig i modstrid med det konkurrencesystem, som man ønsker at afløse statsvirksomheden med, og hvis væsentligste drivfjeder netop er, at der er forskel på omkostningerne, og at produktionsfaktorerne på forskellige steder har forskellig pris, og at det øver afgørende indflydelse på pris- og lønstrukturen og på virksomhedernes rentabilitet og placering.

Prisdannelsen er nu engang afgørende for vort økonomiske system, især prisdannelsens frihed – eller mangel på samme. Helt fri prisdannelse findes kun få steder i verden. Også i det sydlige Danmark piller mange ved mekanikken, og ofte er det stærke politiske kræfter, der sættes ind på dette felt. Det er dog umiddelbart indlysende, at prisreguleringer og lønreguleringer i Grønland også efter 1950 har været ekstraordinært vidtgående. Man har før i tiden formået med dette system at skabe en vis økonomisk ro, som ikke kendtes andet steds, men samtidig har man givet afkald på prisdannelsen som stimulans i erhvervsudviklingen. Man kan sige, at der blev gjort et vigtigt skridt fremad, ja, at der næsten skete et brud med disse reguleringer ved nyordningen af 1950, men det har været svært at gennemføre afviklingen af det gamle system ud i samfundets yderste forgreninger og erstatte det med noget nyt og bedre. Derfor må man vist erkende, at adskillige af de grønlandske problemer, som vi har måttet tumle med indtil den dag i dag, har deres dybeste rod i den kendsgerning, at man i Grønland mentalt og praktisk har haft svært ved at frigøre sig for gamle forestillinger om lighed og indbyrdes loyalitet, f. eks. ved at man har krævet opretholdt ensartede priser og lønninger på steder og under forhold, der ikke berettiger sådan ensartethed.

Den første indsats har været forsøg på at fremme produktionen og den erhvervmæssige udvikling i øvrigt inden for et snævert samarbejdes rammer – at etablere samarbejde for samarbejdets skyld. Dette er en naturlig og farbar vej. Sammenkædningen af virksomhedernes og pladsernes økonomi har dog gjort det umuligt ved konkrete fordele at honorere denne indsats. Dette har med en naturlovs nødvendighed fremtvunget en modgående bevægelse: Forsøg på indefra at sprænge fælles-

skabet, simpelthen for at frigøre lovende virksomhedsområder så meget fra de snærende bånd, at de kan få en fair chance for at vise deres konkurrencedygtighed. Når man ser på sammenslutnings- og samlingstendenserne inden for dansk erhvervsliv, spores en klar bestræbelse på ved vidtgående samarbejde, eventuelt ved sammenslutning under fælles ledelse, at styrke virksomhedernes internationale konkurrencedygtighed. På denne baggrund kan spredningen af den økonomiske indsats i Grønland virke højst betænkelig, men den synes en nødvendighed, hvis virksomhederne skal frigøres for vidtgående politisk indflydelse.²

IV. Principiel erhvervsfrihed i Grønland.

I den offentlige debat er man tilbøjelig til at overse, at der i Grønland er mange områder, hvor erhvervsudøvelsen er fri. Erhvervslovgivningen var jo et af de vigtigste problemer for forhandlingerne umiddelbart efter sidste krig.

Landsrådsudtalelsen fra 1948 gik ind for gennemgribende ændringer i den økonomiske politik og for samarbejde med det private danske initiativ, men gjorde det dog med visse reservationer, idet rådet gav „sin fulde støtte til, at det danske private initiativ under statskontrol får indpas i Grønland“.³

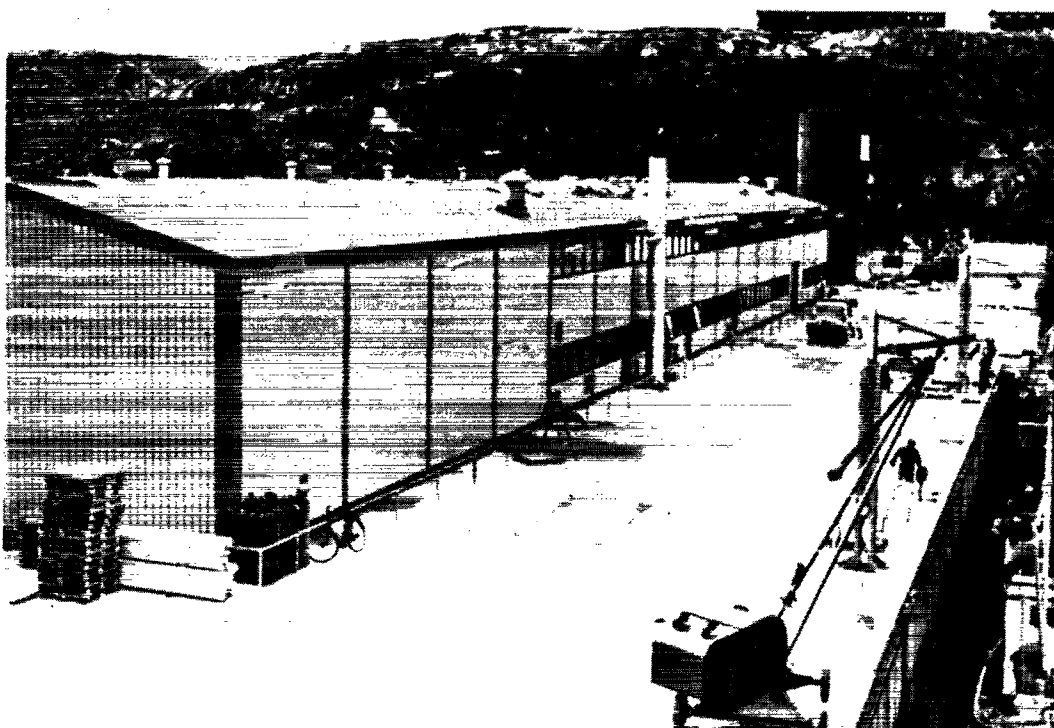
Også kommissionsbetænkningen fra 1950 var varsom i sin anvisning af veje frem. Man kunne nok tænke sig en målsætning henimod „økonomisk frihed i samme omfang som i det egentlige Danmark“⁴, men man var betænkelig ved konjunkturusikkerheden, der kunne medføre, at man kun fik et privat indslag på de lukrative områder, medens alle de økonomisk vanskelige, men for erhvervsudviklingen måske lige så vigtige områder, sandsynligvis ville blive forsømt.⁴ Frem for alt henviste kommissionen til, at hverken de geografiske og økonomiske eller de sociale og menneskelige forudsætninger var til stede for en fuldstændig normalisering af det erhvervspolitiske område.

På denne baggrund fik man en erhvervslovgivning, som åbnede muligheder for betydelig frihed. Enhver lovgivning må ikke blot dømmes og bedømmes efter dens formelle indhold, men også efter dens administration. Som administrationen af den grønlandske erhvervslovgivning har formet sig, kan man sikkert sige, at den er mindst lige så fri som den danske erhvervslovgivning i øvrigt. Den er anderledes på visse punkter, men det er en naturlig følge af de særlige forudsætninger, der nu engang gør sig gældende i Grønland, og det er ikke spor anderledes end de forskelle, der

² Denne frigørelse fra politisk indflydelse spiller en væsentlig rolle i mange udviklingslande. Til illustration kan henvises til John Kenneth Galbraith's redegørelse for denne problemstilling i Indien i skriftet »Economic Development in Perspective«, Cambridge, USA 1962, jfr. KGH-Orientering nr. 14/1963.

³ Kommissionsbetænkningen af 1950, bind 5, I, side 27.

⁴ Jfr. Kommissionsbetænkningen af 1950, bind 5, I, side 26.

*A/S Godthåb Fiskeindustri's filetfabrik, som har en kapacitet på 40.000 lbs. filet i døgnet.
Privat dansk og færøsk kapital og sagkundskab er her gået sammen med KGH,
hvis interesser med tiden tænkes afløst af grønlandsk kapital.*

består i dansk lovgivning vedrørende eksport af henholdsvis landbrugsprodukter og fiskeriprodukter og industriprodukter eller vedrørende etableringsadgang inden for forskellige erhverv i vor del af riget.

Al indførsel til Grønland er fri. Der findes ingen told og ingen egentlige importrestriktioner. Der findes kun et særdeles enkelt og stærkt begrænset afgiftssystem. Der findes ingen erhvervsskatter, og adgangen til at få udstedt næringsbevis er let og vidtfavnende.

Enhver, der er bosat i Grønland, kan drive detailhandel i Grønland, enhver kan drive engroshandel til og i Grønland, enhver kan oprette produktionsvirksomheder, enhver kan besejle Grønland. I realiteten findes kun ét område med en vis begrænsning. Det er eksporten af grønlandske produkter, som principielt er centraliseret i en fælles salgsorganisation, men det er nemt at opnå dispensation fra denne ordning – langt nemmere end det er at blive anerkendt som eksportør af levnedsmidler i Danmark.

V. Nydannelser inden for forsyningstjenesten.

Udviklingen er forløbet væsentligt anderledes end forudset i kommissionsbetænkningen af 1950. Kommissionen lagde afgørende vægt på produktionen, som man ville tilføre „teknisk og kommerciel sagkundskab med økonomisk interesse i storproduktion“. Derimod tog man mere lempeligt på forsyningstjenesten, hvor man ønskede en udvikling, der i fremtiden kunne åbne mulighed for, at private grønlændere med tiden kunne overtage butikkerne, eventuelt på andelsbasis.

Det må vist erkendes, at der i Grønland ikke har været samme grundlag for en kooperativ bevægelse som i så mange andre lande eller områder. KGHs butikker har aldrig haft den opgave at opnå overskud, tværtimod er de et vigtigt redskab i bestræbelserne for at holde varepriserne og dermed omkostningsniveauet nede. Desuden er butikkernes vareudvalg blevet tilpasset til de skiftende forbrugerønsker. Det er således relativt vanskeligt for en privat virksomhed at byde på noget, som er overvældende nyt, billigere eller bedre. Private butikker kan derfor nemmest opstå, når nærheden til kunden spiller en rolle, eller når der kan bydes en anden variation af vareudvalget end KGHs. Der er som bekendt opstået mange butikker af denne art. På en måde kan man sige, at det er en meget betydelig udvikling, der er sket, når private butikker i så kort et åremål som den forløbne halve snes år har kunnet overtage 15–20 % af hele den grønlandske butiksomsætning og i adskillige byer ikke så lidt mere, i visse tilfælde helt op til 50 %.

På den anden side betragtes denne udvikling i visse grønlandske kredse næppe som tilfredsstillende. Man påpeger ikke mindst de private butikkers ensidighed og finder det vel især utilfredsstillende, at så få grønlændere har formået at gøre sig gældende – et spørgsmål som jo også kommissionsbetænkningen fra 1950 lagde væsentlig vægt på.

Selv om en sådan udvikling må have sin tid, har man inden for KGH længe været opmærksom på dette problem, og man har søgt at bøde på den så iøjnefaldende manglende grønlandske deltagelse. KGH har således søgt at etablere nærmere kontakt til forbrugerudvalgene, bl. a. ved at intensivere forbrugeroplysningen. Fra begyndelsen af 1962 har KGH etableret lokale samarbejdsudvalg. Disse udvalg, der kaldes fællesudvalg, har en bredere sammensætning end egentlige samarbejdsudvalg i det sydlige Danmark, idet KGH opfordrede både forbrugerudvalg, husmoderforeninger, fanger-, fisker- og fåreholderforeninger, kommunalbestyrelser og andre direkte interesserede sammenslutninger til at lade sig repræsentere her.

Dette arbejde har senere fået en vægtig støtte ved den af KGH inden for visse produktionsområder etablerede udbyttedeling, som giver producenterne direkte andel i de rentable virksomheders overskud. Det er disse foranstaltningers hovedformål at

skabe øget interesse, aktiv medvirken i planlægningen og deltagelse i beslutningerne og derved medansvar for de truffede beslutninger.

Til disse mere generelle foranstaltninger er i den seneste tid kommet konkrete nydannelser, som griber ind i virksomhedernes ejerforhold, og som derved på afgørende måde flytter tyngdepunktet fra den hidtidige organisation over til nydannede virksomheder.

I 1961 fremsatte KGH over for landsrådet forslag om overdragelse af visse over-skuelige virksomhedsområder til grønlandske interesser. På grund af forskelle i forsyningsvirksomhedernes struktur anså man det for rigtigt at gå forskellige veje. Således mente man inden for KGH, at gæstehjem og bagerier måtte være særlig vel-egnede til at blive drevet af enkeltmand. For butikernes vedkommende derimod burde man formentlig tilstræbe overdragelse til grønlandske fællesskaber. Det måtte så overlades til grønlænderne selv at træffe beslutning om, hvorvidt man ville foretrække andelsselskabsformen eller aktieselskaber, eventuelt i form af folkeaktieselskaber, d. v. s. selskaber, der til enhver tid skulle være åbne for tilslutning fra nye lokale aktionærer, og hvis aktier skulle bestå af relativt mindre beløb. Andelsselskabet ville være nærliggende, hvis man ønskede at begrænse deltagelse i finansiering og risiko til en klart afgrænset kreds, f. eks. til en bestemt butiks kunder eller til producer, som leverer til en bestemt fabrik. Folkeaktieselskabet derimod skulle bygge på den tanke, at der kunne ydes også små indskud, at deltagerkredsen ikke begrænsedes til direkte interesserede, samt at indflydelsen i selskabet skulle gøres afhængig af kapitalindskuddets størrelse.

Disse planer fik landsrådets principielle tilslutning med en konstatering af, „at der syntes at være størst stemning for overdragelse til sammenslutninger, uden at man dog på forhånd vil udelukke enkeltpersoner“.

KGH har derefter fortsat sine forhandlinger til forskellige sider, og de første resultater er begyndt at vise sig. *Gæstehjemmet* i Godthåb er blevet solgt til en privat mand, som har overtaget det den 1.2.63. Den samme fagmand vil overtage gæstehjemmet i Egedesminde den 1.2.64, først i forpagtning, men med ret til at købe det på forud aftalte betingelser. Herudover føres forhandlinger om eventuel overdragelse på private hænder af gæstehjemmet i Julianehåb – og hvis dette bliver en realitet, er samtlige KGHs gæstehjem overgået til private.

Kontrakterne vedrørende gæstehjemmene er interessante derved, at det ikke blot drejer sig om køb eller forpagtning, men at der hertil er knyttet „tinglyste“ eller i hvert fald offentligt registrerede forpligtelser, som i store træk går ud på, at køberen forpligter sig og sine efterfølgere til ud i en fjern fremtid at benytte den overtagne virksomhed til at drive hotel og restauration og at betjene trafikanterne på en måde og til priser, som er aftalt eller skal aftales med KGH. I denne henseende

minder aftalerne lidt om de forpligtelser til at yde vejfarende en passende betjening til rimelige priser, som i sin tid blev pålagt de koncessionerede kroer.

Et andet vigtigt og forholdsvis let tilgængeligt område, som der forhandles om, er *bagerierne*. I en enkelt by vil der formentlig blive tale om at kæde butiksvirksomhed og bageri sammen, medens der i 5 andre byer føres forhandlinger om eventuel overdragelse af bagerierne til private bagermestre – og i to af disse tilfælde drejer det sig om grønlandere.

Man er i alle disse tilfælde gået ud fra den forudsætning, at den privatmand, der overtager denne del af forsyningstjenesten, ikke skal betale egentlig good-will, altså intet for selve forretningens værdi ud over anlægsudgiften – at salgsværdien dog ikke baseres på en mere eller mindre tilfældig bogført værdi, men på GTOs aktuelle vurdering – og at den, der overtager forretningen, også må være i stand til at opfylde den til vedkommende virksomhed knyttede del af KGHs forsyningspligt.

Man har altså ikke tilsidesat eller ophævet forsyningspligten, men pålægger vedkommende private erhvervsdrivende offentligt registrerede forpligtelser, som stort set svarer til KGHs forsyningspligt. Kontrollen med overholdelse af disse forpligtelser forbliver hos KGH, og der er skabt mulighed for, at KGH kan træde ind igen, hvis der skulle vise sig vanskeligheder af en eller anden art. I alle disse tilfælde sker overdragelse først, efter at landsrådet har tiltrådt de principielle retningslinier, og kommunalbestyrelsen har godkendt overdragelsen.

Det siger sig selv, at hele problemstillingen er noget mere indviklet, når det drejer sig om en by eller et udsteds samlede *butiksvirksomhed*. Her har hele befolkningen en nærliggende interesse i, at man udelukker mulighed for misbrug af et uundgåeligt privat monopol og dermed muligheden for eventuel udbytning af den grønlandske befolkning. Stillet over for denne problemstilling, har KGH påpeget mulighederne for at danne grønlandske fællesskaber, som på samtlige husstandes vegne både kunne løse de praktiske opgaver og gøre det under hensyntagen til de tilsluttede forbrugeres interesser.

Det må være magtpåliggende, at der på en eller anden måde gøres praktiske forsøg med sådanne nye virksomhedsformer, og det ville være naturligt at vælge nogenlunde overskuelige og derfor ikke alt for vanskelige pladser, idet problemerne nok vokser med virksomhedens størrelse.

Derfor har KGH påpeget, at forsyningssystemets opbygning i Qutdligssat er så enkel, at det i sig selv kunne friste til at gøre forsøget der. Den tekniske mulighed kan selvfølgelig kun realiseres, når der står levende interesserede kræfter bag. Sådant interesse har det ikke hidtil været muligt at kalde til live i Qutdligssat – ej heller af de af den danske andelsbevægelse udsendte oplysningskonsulenter.

Herudover påpegede Handelen de særlige muligheder, der forelå i Nanortalik

– netop af den anden grund, den forhånden værende lokale interesse. Drøftelser om dette spørgsmål mellem Handelen og disse lokalt interesserede kredse i Nanortalik går nogle år tilbage, i alt fald til 1959, og det oprindelige initiativ er lokalt. Ligesom man i den danske andelsbevægelse nævner enkelte mænd som pionerer, således kan en lignende udvikling særdeles vel tænkes i Grønland – og i Nanortalik spirede tanken, og den blev båret frem af en sådan enkelt mand, som tilmed var sagkyndig, idet han er en af de få fuldt uddannede butiksfolk i Handelens tjeneste.

Da vore drøftelser var ved at tage form, og da tanken af KGH var ført frem i landsrådet, nedsatte andelsbevægelsen i Danmark et særligt kontaktudvalg til at tilrettelægge og lede den hjælpevirksomhed i Grønland, som der nu åbenbart ville blive brug for. Dette kontaktudvalg har ydet god hjælp til, at begivenhederne i Nanortalik tog så stærk fart, at Grønlands første brugsforening kunne stiftes i Nanortalik i begyndelsen af 1963.

Med denne forening har KGH sluttet kontrakt om foreløbig bortforpagtning – og eventuelt senere salg – af KGHs samlede butiksvirksomhed i Nanortalik. Bevilgingsmyndighederne har givet deres godkendelse af de aftalte overdragelsesvilkår og kreditarrangementer, og overtagelsen skal finde sted en gang i foråret 1964.

Det bliver første gang, KGH helt opgiver sin butiksvirksomhed ved et grønlandsk handelssted. Formelt bibeholder KGH forsyningspligten – dette lovfæstede ansvar kan KGH jo ganske enkelt ikke fraskrive sig. Forsyningspligten er et politisk pålæg, og derfor har KGH sikret sig, at en politisk instans får væsentlig medindflydelse, hvis der skulle opstå uoverensstemmelser, idet kommunalbestyrelsen er kommet ind som klageinstans. Forbrugerklager skal tiltrædes af kommunalbestyrelsen, for at der kan nedsættes en egentlig voldgift, hvis formand udpeges af landsdommeren i Godthåb.

Brugsforeningen i Nanortalik skal kunne disponere frit med hensyn til sine indkøb. Foreningens bestyrelse bestemmer selv, hvor man vil købe, og hvad man vil købe, og hvilke priser der fastsættes – dog med undtagelse af afgiftsvarer, som af fiskale grunde må være under KGHs kontrol, sålænge KGH er afgiftsopkrævende instans.

Der kan ikke være tvivl om, at dette forsøg pædagogisk er af betydelig værdi. Befolkningen får her virkelig lejlighed til at være med til at træffe beslutningerne og bære ansvaret – og dog hænger forsøget ikke i luften, idet KGH opretholder sin engrosvirksomhed til betjening af både brugsforeningen og andre private engroskunder samt udstederne. Dermed spænder KGH i realiteten et sikkerhedsnet op under det lokale forsøg. Hertil kommer desuden, at de lokale mænd og kvinder nyder væsentlig støtte fra danske andelskredse. Derfor er det næsten utænkeligt, at forsøget ikke skulle kunne lykkes – men hvis det uventede skulle ske, må KGH selvfølgelig træde til, og det kan ske i overensstemmelse med reglerne i overdragelseskontrakten.

Man har spurgt, om befolkningen opnår fordele ved denne nyordning. Det kommer selvfølgelig an på, hvad man forstår ved fordel. Økonomisk afhænger det dels af befolkningen selv og af ledelsen, og dels af den støtte, man kan få fra anden side. Inderst inde tror jeg ikke på nogen økonomisk fordel. Men der er jo også andre værdier end penge, og menneskeligt og erfaringsmæssigt vil eksperimentet være af stor værdi. Der er intet så lærerigt som at skulle gøre en ting selv.

Forsøget imødeses med stor interesse både i Grønland og i det egentlige Danmark. Der er ikke tvivl om, at det kan få stor rækkevidde. Rent materielt vil det betyde, at den af KGH planlagte etablering af en ny og moderne butik – som KGH ikke ville kunne realisere i adskillige år, fordi det ikke er muligt at opnå bevillingerne hertil – nu kan føres ud i livet næsten omgående med de erhvervsstøttemidler, som er til rådighed for enhver driftsform, men ikke for KGH. I forbindelse dermed kan man samtidig etablere det hårdt tiltrængte moderne bageri, som KGH ikke har kunnet indrette af samme grund. Foreningen kan altså komme med noget, som umiddelbart er til stor gavn og glæde for forbrugerne, og som samtidig efter vort skøn vil være en fornuftig investering for foreningen.

Vigtigere er selvfølgelig forsøgets opdragende værdi og den erfaring, der indhøstes i så henseende – en erfaring, som for andre byer erhvervsmæssigt og for hele Grønland politisk kan blive af stor rækkevidde.

De samme motiver, der har ført til oprettelse af en brugsforening i Nanortalik, kunne med tilsvarende styrke føres i marken for lignende forsøg i Qutdligssat, men i mellemtiden er jo her kommet et helt nyt problem ind i billedet, nemlig diskussionen om, hvorvidt Qutdligssat overhovedet skal bestå eller ej. Det dæmper ganske naturligt udefra kommende interesser. Livet skal selvfølgelig gå sin gang i Qutdligssat, også hvis man beslutter sig til ikke at udvide byen, men en så væsentlig usikkerhedsfaktor kan man ikke arbejde ordentligt under ret længe, derfor vil det for alle, der skal investere på dette sted, være vigtigt, om afgørelsen kunne falde snart.

Brugsforeningstanken drøftes selvfølgelig hele Grønland over. Det følger jo både af situationen og af etablering af kontaktudvalget og dettes deltagelse i en bredt anlagt oplysningskampagne i Grønland. Hidtil er der vist kun én by til, hvor denne kampagne har opvist et håndgribeligt resultat. Det er Sukkertoppen.

I Sukkertoppen har man dog valgt en helt anden vej, idet en der oprettet brugsforening har planer om at starte i mindre skala med en ny butik, der ikke skal have noget at gøre med KGHs butiksvirksomhed. Man har tænkt sig at oprette en såkaldt „stafetbutik“, hvilket åbenbart skal forstås således, at det bliver en „stafet fra kooperationen“, der præsenterer et stærkt begrænset, men dog for kooperationen repræsentativt vareudvalg. Her bliver der altså tale om en specialiseret butik, som går ind i egentlig konkurrence med de hidtil bestående butiksformer.

A/S Godthåb Fiskeindustri bestyrelse og daglige ledelse mødtes første gang fuldtallig i Hirtshals den 27. maj 1963. Fra venstre ses fiskeeksportør Sigurd Espersen, Hirtshals, fiskeeksportør I. P. Thomsen, Skagen, skoleinspektør Peter Heilmann, Godthåb (landsrådets repræsentant), direktør Hans C. Christiansen, København (formand), direktør Axel Malmquist, København (selskabets direktør), direktør Jakob Hansen, Rungsted (færøsk repræsentant), lagtingsmand Frederik Hansen, Solmunde, Færøerne, og civilingeniør E. Munch-Ellingsen, Godthåb (Godthåb-anlæggets tekniske leder).

Også til dette forsøg knytter der sig selvfølgelig en betydelig interesse. Det kan være spændende at se, hvilken af de her valgte, principielt stærkt afvigende former der er mest stemning og bedst muligheder for i Grønland.

KGH må i hele dette spil om fremtidige butikformer i Grønland være en neutral hjælper og iagttager. KGH kan anvise muligheder og vejlede, men det er grønlænderne selv, der må træffe deres valg med hensyn til driftsform.

Der findes allerede mange private enkeltmandsvirksomheder – i al fald over 100. Når brugsforeningerne i denne fremstilling har fået en forholdsvis fremtrædende plads, skyldes det simpelthen, at det er en helt ny udvikling, der synes at være ved at tage fart. Dermed står så samtidig spørgsmålet åbent om andre driftsformers muligheder, f. eks. private interessentskaber og aktieselskaber. Hidtil har disse åbenbart ikke fundet nævneværdig anvendelse i den grønlandske butikshandel. Det kan dog her oplyses, at en kreds af købmænd i Danmark – måske netop under indtryk af brugsforeningernes fremstød igennem de senere år – har overvejelser igang om et forsøg på aktieselskabsbasis i en anden end de her nævnte byer. Også her vælger man

en mindre by og en mindre veludviklet by, dels for virkeligt at bidrage til en forbedring af forholdene og dels vel også for at få et passende erfaringsmateriale.

Det kunne siges, at det har taget ret lang tid at få den udvikling i gang, som Grønlandskommissionen af 1948 åbenbart drømte om, men det er jo ikke blot spørgsmål om teknik og penge, men nok så meget om menneskelig viden, om uddannelse og om erfaring, som det kræver lang tid at samle. Til gengæld er der heller ikke tvivl om, at der nu er grøde i disse ting – og lovgivningsmæssigt og administrativt er der ingen hindringer for hurtig vækst.

VI. *Nye udviklingstendenser inden for produktionen.*

Grønlandskommissionens betænkning af 1950 forudså ikke blot en levende privat interesse, men også en kraftig privat indsats i Grønlands produktion. Især tænkte man på sagkyndig bistand ved udvikling af den til fiskeriet knyttede forædlingsindustri. Disse forventninger er ikke blevet opfyldt. Der er blevet gjort adskillige forsøg, men de slog fejl alle sammen, og dermed blev der i adskillige år stille omkring privat indsats i Grønlands produktion. KGH måtte overtage, hvad der var påbegyndt – og til sidst måtte KGH gå ind i et ret stort anlagt industriprogram, som fik folketingets tilslutning i 1959.

På den anden side var det netop dette industriprogram, der gav den stadig ulmende interesse for privat indsats i Grønlands produktion ny næring. Initiativet til nye og denne gang nok så realistiske forhandlinger om et bredt anlagt samarbejde udgik fra Den kongelige grønlandske Handel som en naturlig konsekvens af det planlægningsarbejde, der knyttede sig til industriprogrammet.

Tankegangen var såmænd såre enkel. Omkostnings- og rentabilitetsanalyser havde vist, at fremtiden måtte ligge i en mere storstilet overgang til fryseteknik. Filetfabrikker og fryserier måtte forudses at få betydelige arbejdskraftvanskeligheder, hvis man skulle basere dem på håndfilettering. Maskinfilettering kan kun gennemføres rationelt og omkostningsmæssigt forsvarligt ved anvendelse af bestemte maskintyper, der kræver stor produktion. Hensynet til udnyttelsen af sådanne store anlægs kapacitet gjorde det klart, at der var brug for en betydelig forøgelse af råvaremængderne. Disse kan ikke skaffes med de forhåndenværende små bådtyper – og større bådtyper kunne simpelthen ikke drives rentabelt med de eksisterende leveringsmuligheder og de på disse baserede priser. Priserne var resultat af den eksisterende prisudligning, som er under stærk politisk påvirkning, der vanskeliggør det, som i adskillige års debat har fået betegnelsen prisdifferentiering. Herved forstås det forhold, at der på forskellige pladser kan betales forskellige priser for samme vare – alt efter det individuelle produktionssteds og produktionsanlægs rentabilitet, og

dermed også efter råvarens værdi for det individuelle anlæg. Der var nok etableret en vis prisdifferentiering, men denne var langt fra tilfredsstillende, hvis man ville trække store både med stor fiskekapacitet til. Man måtte altså trække disse store både til, og dette syntes umuligt inden for den bestående organisations rammer. Der var således ikke andet at gøre, end at sprænge disse rammer for at komme ud af en død cirkel, som bestod i, at anlæggene ikke kunne betale højere priser, fordi produktionen ikke var stor nok, og at produktionen ikke kunne blive stor, fordi der ikke betales tilstrækkelig høje priser. Faktisk var man kommet ud i dødvande, som truede med for altid at gøre det umuligt at etablere rentable industrianlæg i Grønland.

Forudsætningen for disse tankers rigtighed måtte selvfølgelig være, at der uden for Grønland fandtes tilstrækkelig interesse for deltagelse i fiskeriet til grønlandske anlæg. Eksistensen af denne interesse blev verificeret under forhandlinger på Færøerne og med danske fiskerikredse – og ud af disse overvejelser og forhandlinger voksede så naturligt den tanke, at tiden måtte være moden til at gøre et nyt forsøg med at drage færøske og andre danske interesser ind i et konstruktivt arbejde for udviklingen af en internationalt konkurrencedygtig og rentabel grønlandsk fiskeindustri – men denne gang ikke som konkurrence mellem privat virksomhed og statsvirksomhed, men som et bevidst forsøg på et intimt samarbejde, hvor alles erfaringer kunne lægges i samme pulje til gavn for en fælles sag.

Løsningen syntes at være et grønlandsk-færøsk-dansk aktieselskab, der straks fra starten kunne overtage et af de store industrianlæg, som var forudset i det af folketingset godkendte industriprogram. Hertil valgtes Godthåb-anlægget – altså et virkelig nyt anlæg på en plads, hvor der indtil da praktisk talt ikke havde fundet nogen produktion sted, men hvor der samtidig syntes at være betydelige muligheder, fordi havnen kan besejles hele året, og der synes at være fiskerimuligheder hele året, omend selvfølgelig noget varierende med årstiden.

En så vigtig nydannelse kunne selvfølgelig kun virkeliggøres med fuld politisk tilslutning fra grønlandsk side. KGH forelagde derfor dette program – suppleret med en række enkeltheder vedrørende de førte forhandlinger og planerne for samarbejdet – for landsrådet i dets samling i 1960. Landsrådet gav sin tilslutning med understregning af, at „Landsrådet for sit vedkommende ville foretrække en ordning, hvorefter den nødvendige kapital tilvejebringes med $\frac{1}{3}$ fra K-fonden, $\frac{1}{3}$ fra privat dansk side – eller fra den danske stat – og $\frac{1}{3}$ fra færøsk side“.⁵

Pengene var jo bevilget, og det stod derfor helt klart, at anlægget i Godthåb ville optage driften, enten som led i KGHs virksomhed eller som et aktieselskab. Derfor gik arbejdet med anlæggets etablering sin gang, men hele tiden i nær kontakt med en kreds af private interessenter, der kunne komme i betragtning som aktionærer. For-

⁵ Jfr. Grønlands Landsråds forhandlinger 1960, side 19.

handlingerne om dannelse af aktieselskabet tog lang tid. Der var tale om et ret stort beløb, idet KGH som sit forslag havde skitseret et selskab med en kapital på i alt 7,5 mill. kr., og der kan jo være et langt spring fra en nok så udtalt interesse til den kontante forpligtelse. Men det lykkedes. Den 9. januar 1963 stiftedes A/S Godthåb Fiskeindustri. Selskabets aktier er delt i tre serier. Der er tegnet 2,5 mill. kr. aktier af 166 private danske aktionærer. De færøske interesser kunne i første omgang tegne lidt over 1 mill. kr. aktier, men de har ret til i løbet af tre år fra stiftelsesdagen at forøge deres kapitalandele op til 2,5 mill. kr. Hertil kommer så 2,5 mill. kr. „grønlandsk kapital“.

Det havde været tanken at bruge de sidste 2,5 mill. kr., der i 1960 var tilbage i K-fonden, til at tegne aktierne i A/S Godthåb Fiskeindustri. Derved kunne man have sagt, at pengene var skabt i Grønland og rettelig repræsenterede en grønlandsk indsats. Dette lykkedes ikke, fordi forhandlingerne trak ud, og pengene i K-fonden imens gik tabt på grund af den almindelige forringelse af den grønlandske produktions samlede driftsresultat. I stedet for fik K-fonden ved særlig statsbevilling stillet beløbet til rådighed.

Til aktiernes eventuelle overdragelse på andre hænder knytter sig ret strenge regler, idet parterne har lagt vægt på at bevare balancen mellem de tre grupper. Kun for den grønlandske aktiedel gælder en særregel, idet disse aktier første gang frit og uden konsultation med de øvrige interessenter kan overdrages til grønlandske interesser, blot landsrådet og Handelens styrelsesråd opnår enighed herom.

Yderligere har man søgt at sikre balancen mellem de tre grupper, ved at hver af dem har to medlemmer i bestyrelsen. Såfremt den færøske gruppe ikke inden for den nævnte tre års frist har tegnet 2,5 mill. kr., vil den dog kun have en repræsentant.

KGH har lagt vægt på straks fra starten at sikre grønlandsk indflydelse i selskabets ledelse og har derfor bedt landsrådet om at udpege den ene af K-fondens repræsentanter i bestyrelsen, hvilket er sket.

I de første år vil et af selskabets største problemer være fremskaffelse af de nødvendige råstofmængder. Senere hen kan der dog også tænkes den situation, at der tilføres mere, end fabrikken kan forarbejde – i al fald til visse tider. Også denne situation er forudset i stiftelsesdokumentet, som herom bestemmer, at hver af parterne til enhver tid har krav på at kunne levere en andel i råvaremængden, der svarer til kapitalandelen. Heraf følger, at grønlandske fiskere til enhver tid vil kunne levere mindst $\frac{1}{3}$ af fabrikkens råvareforbrug.

Første etape af fiskeindustrianlægget omfatter en filetfabrik med en kapacitet på 40.000 lbs. frossen fiskefilet pr. døgn i 2 skift à 8 timer. Hertil kræves ca. 50 tons råvarer. Filetfabrikken er indrettet med maskiner for filettering og afskindning af torsk, ligesom der opstilles en rødfiskefiletteringsmaskine.

Der er gennemført vidtgående mekanisering af transporterne i filetfabrikken, og endvidere er der ved planlægningen af arbejdsgang og inventar taget hensyn til, at der i videst muligt omfang skal kunne føres kontrol med udbytte og kvalitet af det udførte arbejde.

Der er opstillet to kontaktfrysere med en samlet kapacitet på 40.000 lbs. filet på 16 timer, og denne kapacitet bliver snarest muligt udvidet med 50 %. På fryselageret er der plads til oplagring af ca. 500 tons færdigprodukter ved en fryselagertemperatur på $\div 30^{\circ}$ C. Til indfrysning af hel fisk er opstillet en blæstfryser med en kapacitet på ca. 4 tons fisk pr. døgn.

Anden etape af fiskeindustrianlægget omfatter en fiskemelsfabrik, der indrettes til oparbejdning af såvel fed som mager fisk. Kapaciteten bliver her behandling af indtil 150 tons råfisk pr. døgn. Fiskemelsfabrikken forventes klar til drift den 10. maj 1964.

I selve filetfabrikken, på en indskudt etage, er indrettet garderober og vaskerum samt gode kantineforhold med plads til 125 personer i lyse og venlige lokaler.

Anlægsudgifterne til filetfabrikken andrager i alt ca. 8 mill. kr., fordelt med godt 5 mill. kr. til bygninger og godt 2,5 mill. kr. til maskiner og inventar.

For fiskemelsfabrikken vedkommende bliver anlægsudgifterne i alt ca. 3,7 mill. kr., hvorefter bygningerne tager de 1,7 mill. og produktionsinventaret ca. 2 mill. kr.

For begge virksomheders vedkommende er der under udsprængningen på byggepladserne beregnet muligheder for hurtige udvidelser af anlæggene.

Udgifter til udsprængninger og planering af grundarealet til industrianlægget samt opførelse af kutterkaj ved selve filetfabrikken i bunden af østre vig og bygning af en 70 m fiskerikaj med vanddybde 7–8 m i vestre vig beregnet til større fartøjer, herunder trawlere, afholdes af staten. Omkostningerne ved dette arbejde andrager ca. 12 mill. kr.

Det siger sig selv, at der i forbindelse med så stort et projekt, der vil komme til at beskæftige mange mennesker fra Godthåb by, og som uden tvivl vil kalde mange udenbys boende fiskere med deres familier til hovedstaden, også har måttet tænkes på boligproblemet. Boligstøtteudvalget har derfor bevilget midler til opførelse af boliger, der vil blive reserveret tilflyttere og andre, der får tilknytning til industri-anlægget.

Anlægget i Godthåb påbegyndte produktionen i slutningen af juli 1963, og hele anlægget blev den 1.8.63 overdraget til A/S Godthåb Fiskeindustri.

Der knytter sig betydelige forventninger til denne virksomhed og hele dette eksperiment. Alle er indstillet på positivt samarbejde, men også klar over vanskelighederne ved at skaffe et så stort anlæg de nødvendige råvaremængder. Indtil grønlænderne selv har udviklet deres fiskekapacitet, må der hjælp til ude fra, især fra færøske fiskere. Det kræver en ny prispolitik, som selskabet allerede er slået ind på, men det

vil også kræve grønlandsk forståelse over for færøske ønsker med hensyn til adgang til fiskeri inden for fiskerigrænserne for de både, der leverer til anlæg i land, således at der ikke for dem længere finder forskelsbehandling sted. Både kommunalbestyrelsen og fiskeriforeningen i Godthåb har allerede i praksis vist, at de har forstået dette spørgsmåls store betydning og rækkevidde, idet de har erklæret sig rede til at give de nødvendige tilladelser.

Lykkes dette forsøg, vil det blive banebrydende og retningsvisende for fremtidig udvikling på dette område. Så vil vejen være åben for etablering af et lignende samarbejde andre steder, hvorved der både tænkes på kommende nye anlæg i Frederikshåb, Julianehåb og Nanortalik.

De andre allerede bestående anlægs fremtidige organisationsform derimod må vel stå åben indtil videre, d. v. s. indtil KGH i samarbejde med grønlandske interesser og især i samarbejde med grønlandske producenter har fundet frem til en samarbejdsform og et udviklingsprogram, der er afpasset efter disse anlægs muligheder og efter grønlandske ønsker.

Oprettelsen af Godthåb-selskabet er uden tvivl den vigtigste begivenhed i adskillige år inden for produktionen. Det kan trænge andre begivenheder lidt i baggrunden, men også disse mindre ting bør registreres her i en samlet redegørelse for privat indsats på det grønlandske erhvervsområde.

Det kan synes ejendommeligt, at den eksisterende frihed til at sejle til og fra og i Grønland ikke har medført etablering af private ruter, og at det stadig er KGH, der står for hele *sejladsen*. Men koncentrationen af hele denne store speditionsvirksomhed på én hånd giver så store økonomiske fordele til alle, at rederierne foretrækker at chartre deres skibe ud til Den kongelige grønlandske Handel – og det er ikke så få. I højsæsonen sejler således 12–20 skibe i permanent atlantfart mellem Danmark og Grønland. De fleste er chartret fra private rederier, idet kun ét er Handelsens eget skib. Det er vort flagskib „Umanak“ – og herudover er til kystfart chartret et yderligere antal private skibe.

Som bekendt er hele *den interne flyvning* i Grønland fornylig overdraget til A/S Grønlandsfly, hvor man har en udmærket blanding af KGHs grønlandserfaring med privat sagkundskab og med offentlige interesser.

På adskillige områder overtager private de funktioner, som statens virksomheder hidtil har klaret selv. Jeg kunne nævne de omfattende transporter af sand og singels, som i dag for størstepartens vedkommende udføres af private skippere med deres egne både. Mange private håndværksvirksomheder vokser frem. Adskillige vognmænd eksisterer, fordi de får rigeligt at bestille hos statens virksomheder. Og en privat kutterejer har i år overtaget i entreprise alle vore transporter af slagtelam til fabrikken i Narssaq.

KGHs gæstehjem i Egedesminde, som fra 1. februar 1964 går over på private hænder.

Private vodbinderier i Nordjylland har ganske for nylig i fællesskab overtaget KGHs vodbinderi og salg af fiskeredskaber i Christianshåb, og tilsvarende ordninger vil sikkert inden længe blive truffet i andre byer.

Endelig er der hele *produktionsområdet*, hvor private virksomheder også er ved at vokse frem. Den ældste er den store norsk-færøske virksomhed Nordafar i Færingehavn. En dansk branchemand har i fjor med udmærket resultat startet et fryseri for rejer, laks og hellefisk i Holsteinsborg – for øvrigt i udmærket forståelse med Grønlandsk Handel, og for salgets vedkommende i nært samarbejde med KGH. Der er langt fremskredne planer om i nær fremtid at oprette en lignende virksomhed i Sukkertoppen – formentlig som aktieselskab med overvejende lokal kapital. Lignende planer omgås man med i andre byer.

Og frem for alt vil KGH ganske givet gå videre andre steder ad den vej, vi har vist i Godthåb.

Endelig må man jo huske på, at der ikke findes noget monopol i Grønland. Det er en gammel skrøne. Derfor vil der ganske naturligt ske dette, at efterhånden som der kommer virksomheder, der opnår gode resultater, vil der også komme konkurrenter, og det vil for adskillige private erhvervsdrivende i Grønland være en ny og

helt uvant fornemmelse. Det medfører problemstillinger, som ikke er så enkle og ligetil som den hidtidige situation, hvor man højst har haft den hyggelige og hensynsfulde konkurrence, som kan følge af koeksistensen med Den kongelige grønlandske Handel.

Til slut kan det være rimeligt under produktionsforholdene også at nævne, at det for fåreavlens vedkommende er lykkedes at skabe interesse for og at få etableret fælles hølader, der drives på andelsbasis, for at sikre nødforsyningen med hø i vintermånederne.

Et enkelt sted – i Igalliko – forhandler KGH for tiden om overdragelse af græsarealerne, som KGH har opdyrket, til den lokale fåreholderforening. Det er meningen, at foreningen herefter skal drive disse arealer på andelsbasis, og at foreningen dermed selv vil overtage ansvaret for nødforsyningen med vinterfoder.

VII. *Fremtidsperspektiver.*

Grønlandskommissionen kom i 1950 til det resultat, at „der ikke kan gives de private fuldstændig frie hænder til at investere og foretage økonomiske dispositioner i Grønland“.⁶

Man lagde vægt på at forhindre monopolistisk udnyttelse af befolkningen og på at sikre den grønlandske befolkning adgang til at tage del i produktion og omsætning. Dernæst ønskede man at kontrollere privates investeringsplaner for at sikre, at de ikke kunne krydse langsigtplanerne.

Kommissionen påpegede, at disse opgaver kunne tænkes løst ad tre alternative veje, nemlig:

- 1) ved pris- og løn- og investeringskontrol suppleret med en meget bevægelig skattepolitik. Denne løsning blev opgivet på forhånd.
- 2) ved oprettelse af et stort Grønlandskompagni i form af et aktieselskab med halv privat og halv statskapital til varetagelse af både produktionen og afsætningen. Man var dog betænkelig ved, at et sådant kompagni måtte få en dominerende stilling i konkurrencen, og at det således kunne stå i vejen for det hovedmål, der åbenbart var enighed om, nemlig at sikre grønlænderne adgang til ledende placering i erhvervslivet. I forhold hertil ansås finansieringsproblemet som underordnet, idet det kunne ordnes ved statsmidler alene.
- 3) opkrævning af eksportafgifter og oprettelse af en konjunkturudligningsfond i forbindelse med centralisering af eksporten.

Som bekendt var det den sidstnævnte løsning, der blev valgt. Priserne udviklede sig gunstigt i det første årti derefter, og omkostningerne i Grønland lå tilpas lave.

⁶ Kommissionsbetænkningen af 1950, bind 5, I, side 36.

Derfor kunne systemet virke – men det er strandet, efter at omkostningsniveauet er presset så stærkt i vejret, at rentabilitet af den samlede produktion næppe kan opnås i overskuelig tid.

Ser man på udviklingen, som den har formet sig igennem de senere år, kunne man til de forannævnte tre alternativer have føjet en fjerde, nemlig successive overdragelse af rentable enheder under KGH på private hænder. Det er den vej, vi er inde på – med en vis succes og med fuld politisk tilslutning. Alligevel kan det være rigtigt netop nu at standse op en kort stund for at skabe klarhed over, om dette nu også er den rette politik, d. v. s. den politik, der i det lange løb gavner det grønlandske samfund bedst.

Udviklingstendensen hele verden over går ret klart i retning af sammenslutning af virksomhederne for at sikre dem bedre organisation af produktionen og større slagkraft i afsætningen. I Grønland går vi for øjeblikket den stik modsatte vej. Den bestående stærke organisation splittes, opløses i små enheder – og svækkes. Vi må altså forudse, at de, der kommer efter os, om 10 eller 15 eller 20 år vil kunne få besvær med at samle det igen, som vi splitter i dag.

Over for denne udviklingstendens har den gamle Grønlandskommissions tanke om et privat Grønlandskompagni åbenbart kun ringe styrke. Egentligt er det jo forbavsende, at denne tanke aldrig er blevet forfulgt og gennemarbejdet. Det erkendes af alle, at en erhvervsvirksomhed ikke bør være bundet af statens tunge bevillings- og personalesystem, som kan gøre det umuligt at træffe beslutninger med den nødvendige hurtighed og dristighed. Derfor driver den svenske stat så mange virksomheder i aktieselskabsform. Derfor overvejer Norge for alvor at overføre hele jernbanevæsenet til aktieselskabsformen.

At man inden for aktieselskabsformen også kunne sikre betydelig grønlandsk indflydelse lige fra starten og adgang til finansiell deltagelse siden hen, det har vi vist i den stiftelsesoverenskomst, der blev oprettet i forbindelse med A/S Godthåb Fiskeindustri. Det samme eller noget lignende kunne gøres i et stort anlagt grønlandsk handels- og industrikompagni. Hvis Grønland skal være konkurrencedygtig på verdensmarkedet, må vi vælge den mest effektive organisation og den mest effektive produktionsform. Politisk målsætning må jo ofte indrette sig efter praktiske muligheder, så sandt som politik er det muliges kunst.

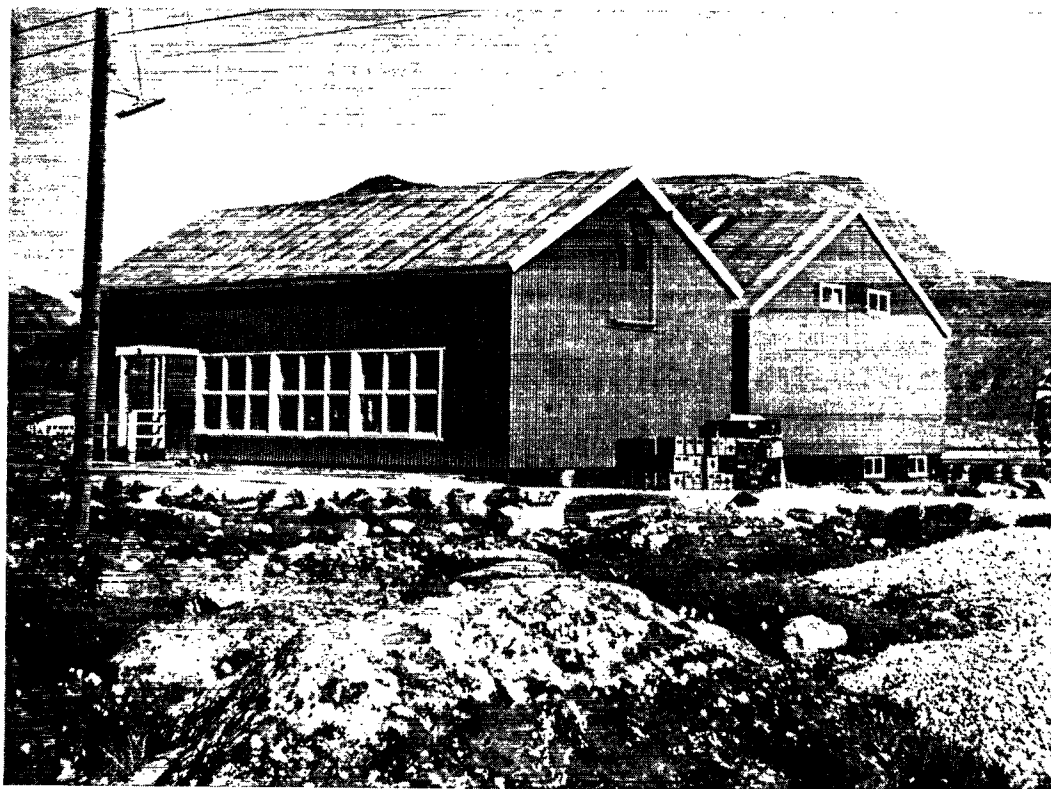
For øjeblikket går man andre veje. Man splitter i stedet for at samle kræfterne. Er dette en rigtig politik? Det spørgsmål kan og bør rejses med stor vægt. Det hævdes ganske vist – og blev også sagt allerede af den gamle Grønlandskommission – at oprettelse af et stort og stærkt kompagni ikke skulle være i overensstemmelse med grønlandske ønsker. Men er dette rigtigt? Netop grønlænderne kan ikke være interesseret i, at der skabes et svagt grønlandsk erhvervsliv.

Den nuværende situation kan jo også have andre vanskeligheder. Privat kapitalinteresse er uløseligt knyttet til rentabilitet. KGHs bybutikker giver pænt overskud, sammenlagt ca. 2–3 mill. kr. om året – som bl. a. bruges til at dække underskud ved udstederne. Adskillige grene af produktionsvirksomheden giver overskud; især gælder det fabrikkerne. Også disse beløb kommer de mindre gunstige produktionssteder tilgode. Det er på denne baggrund ganske nærliggende, at der har vist sig en vis interesse fra privat side for at overtage netop disse rentable virksomheder. Men er det målsætningen for den aktuelle politik? Skal enhver statsvirksomhed i Grønland kunne overtages af en hvilken som helst ansøger, bare fordi virksomheden er rentabel, og fordi det er en statsvirksomhed? Er det et udsalg af de rentable virksomheder, der foregår? Vi mener nej, fordi det så afgjort ville være i strid med de linier, der blev lagt af Grønlandskommissionen i 1950 – og vi er nogenlunde sikre på, at det siddende Grønlandsudvalg af 1960 må give udtryk for lignende synspunkter.

KGH har under forhandlinger om overdragelse af erhvervsvirksomheder på private hænder lagt væsentlig vægt på to forhold. Det ene er, om der skønnes at foreligge en grønlandsk interesse, og det andet, om de private interessenter har forudsætninger for at sikre bedre eller i al fald lige så god drift som den, vi kan fremvise under statens stramme vilkår. Det sidste er så afgjort tilfældet for restaurations- og hotelvirksomheden, og muligvis også for bagerierne. På den anden side opstår jo også her spørgsmålet, når man nu forhandler med grønlandske bagere, om man skal udelukke bagere, som kommer fra andre dele af riget. Det har vi ikke ment at kunne gøre – og slet ikke, når disse bagere havde en vis tilknytning til Grønland.

Ved Godthåb industrianlæg kunne der ikke være tvivl, fordi det anlæg ville møde langt større problemer på råstofområdet, hvis det skulle drives af KGH alene, end når det nu kan drives af private interessenter i fællesskab med KGH. På lignende måde kan det komme til at ligge med andre filetfabrikker, f. eks. i Frederikshåb og Julianehåb. Helt anderledes ser det ud for Narssaq, Sukkertoppen, Christianshåb og Jakobshavn, som hidtil uden undtagelse har været rentable steder. De er – set fra rent grønlandsk synspunkt – betydelige aktiver for den kommende udvikling, og derfor så vi dem gerne på en eller anden måde bevaret inden for rammerne af det grønlandske fællesskab.

Det gælder jo både produktionsanlæg og forsyningsvirksomheden, at det ingen kunst er at gennemføre et vellykket udsalg af de gode virksomhedsgrene. Dem har vi mange ansøgere til – og inden for KGHs egne rækker adskillige særdeles velkvalificerede. Men det er vel ikke meningen med den ønskede overgang på private hænder, at appelsinerne skal drysses rundt i tilfældige turbaner. Hvis det var tilfældet, måtte man i al fald være forberedt på en stor og permanent regning til statskassen. Det hidtidige årlige tilskud fra de gode virksomheder til de mindre gode ville jo

KGHs butiksbygning og nærlager i Nanortalik, som i 1964 skal overtages af Nanortalik Brugsforening.

ganske enkelt falde bort, og da de mindre gode af sociale grunde ikke kan standses, må de opretholdes ved statstilskud ud over det, der allerede ydes.

Her røres der ved et punkt, hvor større politisk klarhed kunne være tiltrængt, men indtil den foreligger, må vi gå ud fra, at moderat overgang på private hænder er ønskelig – især hvis den påviselig er til gavn for den grønlandske udvikling i almindelighed – men udsalg af gode grønlandske aktiver på åbent torv er der foreløbig ikke tale om.

I den mellemliggende tid håber vi at kunne udvikle grønlændernes forståelse for de økonomiske problemer. Vi er i øjeblikket inde i en løfterig udvikling. Vi er på den rigtige vej. Der sker hver dag værdifulde fremskridt, som er langt større og langt mere vidtrækkende, end de fleste tror – men i et aldeles urimeligt kapløb med tiden.

Politisk ønskes hurtige afgørelser på områder, hvor hurtighed kan være til ubodelig skade, fordi vi nødvendigvis må uddanne grønlandsk arbejdskraft og grøn-

landske ledere og skabe den menneskelige forståelse, før teknikken kan vinde frem. Alligevel kræves der ensretning og normalisering på områder, hvor vilkårene på forhånd gør det udelukket.

Erhvervsstrukturen på Samsø eller i Nordjylland eller på Færøerne ligner vel ikke Københavns – det skal den jo heller ikke, fordi forudsætningerne nu engang er andre. Det samme må gælde for Grønland.

Derimod har vi alle en vis erhvervsfilosofi. Vi har visse ideer og grundprincipper med hensyn til erhvervslivets funktion. Det er disse grundtanker, vi gerne så praktiseret i Grønland, og det mener jeg, der er gode muligheder for. Man bør blot huske, at det ikke bare er et spørgsmål om teknik og penge, men frem for alt om mentalitet, uddannelse og erfaring. Alt dette må nødvendigvis tage tid – men jeg nærer ikke tvivl om, at vi også her er godt på vej – og også på dette felt har jeg skitseret en plan, som jeg gerne så realiseret, fordi jeg tror, at den meget stærkt vil bidrage til at skabe grobund for grønlandsk medvirken.

Vi har i Den kongelige grønlandske Handel lagt stor vægt på at drage grønlænderne ind i vort arbejde – ikke blot på arbejdspladserne, men også der, hvor der træffes beslutninger.

Vi har et godt samarbejde med fiskernes, fangernes og fåreholdernes organisationer og med arbejdernes organisationer. Vi har derudover i alle byer oprettet samarbejdsudvalg, hvor der foregår livlig drøftelse af produktionsforhold, forsyning og transport – og ikke mindst også af vor økonomi på hver enkelt plads. Vi har søgt at aktualisere dette arbejde ved at give det en kontant baggrund, idet vi har indført udbyttedeling, som muliggør, at indtil halvdelen af hver produktionsvirksomheds overskud flyder tilbage til de grønlændere, som er råstofleverandører til virksomheden. Alligevel mener jeg, at vi burde gå et skridt videre.

Hidtil har det jo været sådan, at virksomhedernes økonomiske resultat samledes i én stor og i realiteten anonym pulje, hvor de gode virksomheders resultat drukner i det store hav af mindre gode virksomheder, som opretholdes af sociale grunde.

Det mener jeg er principielt forkert. Social virksomhed må betales af den, der ønsker den opretholdt, og ikke af rentable erhvervsvirksomheder. De gode og rentable virksomheder burde man stille på egne ben – og dernæst burde man lade grønlænderne være med i disponeringen over disse virksomheders overskud, dels til sikring af kommende vanskelige år, og dels til investering – og endelig burde der, frem for alt ved midler fra udbyttedelingen, oprettes grønlandske investeringsforeninger, som kunne tage aktivt del i opbygningen af det grønlandske erhvervsliv.